

Laslo FIŠER

AJZENERC — HOD SMRTI PREKO ŠTAJERSKIH ALPI

Članak objavljen u listu "Magyar szó" od 23. maja 1952.

"ZADUNAVSKI front se neočekivano raspadao u martu 1945. U to vreme je otprilike 40.000 jevrejskih prisilnih radnika radilo na utvrđivanju Burgenlanda u okviru organizacije TOT. Jezgro "žutotrakaša" se zadržavalo u rehnickom rejonu. Sam Rehnic, mala poljoprivredna varošica u podnožju južnog obronka Irotke, sa čije suprotne severne strane leži Keseg, bio je u to vreme poslednje utočište mađarskih fašista — njilaša. Crvena armija se neočekivano probila i osvojila Keseg, a njilaši su se navrat-nanos spasavali bekstvom prema Zapadu. Rasformiran je burgenlandski centar organizacije TOT koji je prisilne radnike snabdevao namirnicama. Tada su okupili "žutotrakaše" i svakom dali nekoliko kilograma hleba i četvrt kilograma margarina, da bi potom tu ogromnu masu usmerili prema Obervartu i Volfauu. Obertauzendšaftfirer nam je saopštio da će utvrđivanje biti nastavljeno u okolini Volfaua i da će putovanje pešice trajati tri dana. Možda bi se ovaj plan i ostvario da Crvena armija nije nastavila napredovanje, pa je komandant organizacije TOT napustio ljudstvo i pobeo u grad. Na taj način su »žutotrakaši« isпали iz okvira snabdevanja hranom, istina lošeg ali ipak organizovanog. Put do Volfaua nije trajao tri nego sedam dana pošto su pojedine grupe bile prisiljene da idu veoma zaobilaznim putevima. U međuvremenu su se sve nove i nove grupe priključivale našoj glavnoj, koju je budno čuvala naoružana pratnja, pa su se i zalihe hrane postepeno istopile.

Stanje je bilo još snošljivo do Hartberga u burgenlandskoj opštini pošto je stanovništvo davalo onim snalažljivijim sitne štajerske jabuke, ali su nacisti utrostručili stražu iza Hartberga, tako da je iz kolone bilo zabranjeno izlaziti pod pretnjom streljanja. Sada smo naseljena mesta zaobilazili već izdaleka. Posle desetodnevnog zamornog pešačenja, ova gladna i iscrpljena krećuća masa je pristigla u Grac i bila smeštena na ogromnom polju izvan grada. Tokom nekoliko sledećih dana pridolazile su nove grupe i ubrzo je bila završena koncentracija oko 40.000 jevrejskih prisilnih radnika. Tada još nismo znali da nas je komandantura organizacije TOT iz Graca predala esesovcima koji su nas usmerili prema Mauthauseru da bismo tamo bili uništeni. Tokom sledeća četiri dana, polje je dnevno napuštala po jedna grupa od 10.000 ljudi.

Put je dolinom Mure vodio prema severu: preko Bruka, Leobena, Ajzenerca, Hieflaua, Štajera, Ensa u Mauthausen. Razumljivo je što »žutotrakaši« nisu ništa

slutili u vezi sa svojom daljom zlehudom sudbinom jer se pridodata komanda SS nije izjašnjavala. Ljudi su se zavašljivili već do Graca pošto nisu postojale mogućnosti za održavanje najosnovnije higijene, niti je bilo hrane, pa je glad bila na pomolu kao i epidemija pegavog tifusa, a do našeg krajnjeg cilja — kao što se pokazalo posle dve sedmice — odvajalo nas je 230 kilometara.

Na velikom drumu vijugala je kolona u nesagledivim redovima; neopisivo zapuštena, izgladnela i boleštinama pritisnuta masa jedva se pokretala. Naoružana pratnja se smenjivala od naselja do naselja, dok su esesovci u međuvremenu jurili gore-dole na motociklima. Iza svih nas je išla jaka SS-straža; one koji više nisu bili sposobni da idu dalje, ona je metkom u potiljak slala na drugi svet. Mnogima su popustili živci toliko da su se, uviđajući svoje beznađežno stanje, strnoglavljavali u uskomešane talase Mure. Mnogi su ne hajući za revolverске pucnje, u potrazi za hranom jurili na esesovce... Do Bruka se naša kolona od 10.000 ljudi smanjila za trećinu, a bili smo tek na početku zlopaćenja. Mnogima su cokule našuljale noge do krvi. Bili smo svedoci potresnih scena kad su oni koji su još imali snage vukli između sebe svoje onemoćale drugove. Najdramatičniji je bio slučaj *Pala Beka*, mesarskog majstora iz Mola. Pošto su mu noge bile potpuno zagnojene tako da nije uopšte mogao hodati, njega je na ledima nosio njegov drug *Jene Genat*, krojač iz Segedina, sve od Leobena do Mauthauzena više od 120 km i spasilo ga esesovskih metaka. Taj podvig je svakako bio pravo herojsko delo. Međutim, samopožrtvovanje je na žalost bilo uzaludno pošto je *Pal Bek* izdahnuo u Mauthauzenu.

Osim gladi, esesovskih mašinki i boleština, i izranavljene noge su uzimale svoj danak. Tako sam i lično ustanovio sa zaprepašćenjem da mi se na desnoj nozi stvorila rana koja se sve više širila. Nisam imao mnogo vremena za razmišljanje: moj mlađi brat s kojim sam zajedno prepatio ajzenercški put smrti pretvorio se u hirurga i otvorio mi ranu običnim pererezom. Operacija je izvanredno uspela — operavio sam se.

Pitam se da li čitalac koji se iza obilatog doručka, ili izdašnog ručka zavalio u fotelju i rastvorio najnoviji broj novina da bi počeo čitati ovaj članak može shvatiti šta je to glad? Gladovati u bukvalnom smislu, gladovati tokom više sedmica. Ne onako kako se to čini radi obavljanja nekih prećih stvari, kad je ručak pretrpeo odlaganje od nekoliko sati, i ne s takvim osećanjem kao dete koje je zaplakalo zato što nije na vreme dobilo uobičajeni obrok... Gladovati u pravom smislu reči, tokom sedmica osećati kako se postepeno pretvaraš u kostur i kožu... Sa užarenim čelom, gorkim ukusom u ustima, s grčevim usnama, stegnutim pesnicama, bez nade i obeznanjeno se motati po beskrajnim planinskim putevima. Opružiti se prilikom zastoja po zemlji, čupati i jesti nepoznate biljke. Poslednjim snagama se ovdoci do stenovitih vododerina i hvatati puževe, žvakati još živo, ljigavo i sluzavo meso, osećati da će ti se utroba preokrenuti od gađenja... To je glad. Baciti se na konjske lešine koje su se počele raspadati i koje je ostavila vojska u povlačenju. Tući se za smrdljive komadiće mesa koje smo gutali onako krvave i presne. U potrazi za krompirovom ljuskom i trulom jabukom prevrtati dubrišta na prikrajoima sela... To je glad.

Tada je posle sedmodnevnog zavaravanja stigla napokon poljska kuhinja da bi ustajalim čorbuljakom od repe uslužila poluobeznanjene »žutotrakaše« koji su, gazeći jedan drugog, jurišali na kazane. Disciplina? Šta je to sad! ... Nesretnici koji su lišeni svakodnevnog obličja, avetinjska bića koja urlajući zahtevaju svoju hranu, pri tom ne hajući za esesovske mašinke koje širokim otkosima prevaljuju njihova tela... To je glad. Najžalosnije stanje koje može da se ugnezdi u svaki atom našeg bića i obori svakog čoveka u prašinu. Posle toga neka dođe uniformisani dželat; oči jevrejskog prisilnog radnika obeznanjenog od gladi vide svetleći oreol oko njegove glave jer on donosi sveiskupljujuću smrt.

Gradske ulice i seoski putevi kojima smo prolazili bili su prazni, bez ljudi. Samo je u kapijama zgrada stajala naoružana gradska straža. Izgleda da su građane upozorili da se za vreme našeg prolaska ne zadržavaju na ulici, kao da prolaze gubavci. Pa ipak se dogodilo da su se u Leobenu otvarali prozori, uprkos narednju, a nepoznate ruke su među nas bacale hleb i jabuke...

Put se stalno penjao od Leobena. Činilo nam se da se tokom dana i noći koji nemaju granice vučemo prema severu... Fordenberg... Prebihel... Zatim okuke serpentina kojima nikad nema kraja. Sneg na cesti je postajao sve veći. Dohvatili smo se ajzenerskog rejona. Oko nas strme planine: Kajzeršild, crveno obojeni Eroberg i Pfafenštajn. Iznenada se pojavio kamion; sa njega je sišao jedan esesovac i zatražio dvadesetak prisilnih radnika da obave nekakav posao, a biće nagrađeni time što će ih popeti motornim vozilom i neće morati peške. Prvi redovi, Subotičani na juriš su zaposeli kamion koji je ubrzo nestao iza okuke.

Oni koji su ostali, i dalje su se vukli uzbrdo. Na kraju smo se dohvatili vrha. Zastali smo ispred ogromne zgrade uprave rudnika, gde su nam se pridružili drugovi koji su učestvovali »u auto-izletu« i od kojih smo saznali da ih je naš dolazak spasilo sigurne smrti pošto ih nisu doveli radi posla nego da ih pobiju. Bila je to stara, ali nama još nepoznata esesovska perverzija: one koji bi se javili na posao slali su na drugi svet. Pred upravnom zgradom rudnika nalazila se jedinica od otprilike 200 esesovaca. Zapovednik je bio suvonjav čovek čije su oči plamtele nemilosrdnim sjajem tako da nas je obuzelo neko jezivo predosećanje. Nova straža nas je opkolila, pa smo krenuli niz brdo u pravcu Hieflaua. Jedva da smo prevalili dva kilometra, a odjeknuo je prasak oružja. Stražari su jednostavno gđali nesretne »žutotrakaše« koji su im bili »nesimpatični«. Kao krvave zveri su se klatarili s mašinkama oko nas, da bi se potom u određenim razmacima oglasilo poneko oružje i opružio mrtav neki naš drug ispred nas ili pored nas. Onako otupeli, mi smo koračali dalje preko leševa...

Tako su prolazili minuti i časovi, i nikad nismo bili tako blizu smrti kao između Ajzenerca i Hieflaua. Nervi su nam bili krajnje napeti, lice i telo nam je obilo hladan samrtnički znoj: došao je kraj... Sat i po je trajala klanica i verovatno ne bi ni prestala do poslednjeg čoveka da iz doline nisu stigla jedna putnička kola, iz kojih su potom iskočili viši žandarmerijski oficiri sa žutim okovratnicima. Odjekuju odsečne komande. Na desetkovanje je udarena tačka. Naime, sve se

dogadalo na jednoj veoma prometnoj austrijskoj saobraćajnici, pa usputno građanstvo ne bi trebalo da sve to vidi! Kasnije u Mauthazenu, iza zatvorenih vrata, radota se može nastaviti...

Tek u Hieflauu, u jednom napuštenom logoru za ratne zarobljenike, naći ćemo se u pokrivenim prostorijama. Grupa iz Graca koja je brojala 10.000 ljudi prepolovila se, a 5.000 prisilnih radnika Jevreja željnih života još uvek veruju u čas oslobođenja. U Hieflauu su nam dali tri dana odmora, dva puta dnevno smo dobijali topli obrok, čak je na svaku četvoricu dolazio i jedan drveni krevet. Drugog dana izjutra organizovana je akcija da se uklone leševi koji su ostali iza nas na putu. Za ovaj posao bila je obećana posebna porcija hrane. Po povratku grupe saznali smo da su na jednoj okuci u snegu našli poluživog, sa »sretnim« hiecem u glavu, Davida Dajča, momka iz Makoa, kome je tane samo okrnulo slepoočnicu, ali i izbilo desno oko. »Sretni« prisilni radnik sa zavijenom glavom je prešao ceo put smrti i dočekaos oslobođenje...

Međutim, prošlo je i vreme odmora. Ponovo su započele sve moguće paklene muke. Sa iscepanom odećom, prljavi, vašljivi, teturajući se od gladi, jedva smo se kretali i išli dalje, sve dalje... Grosriefling, Štajer, St. Valentin, Ens — dohvatili smo se Dunava i prešli preko ogromnog mosta. Na drugoj obali preuzeli su nas mađarski policajci. Na rukavima su imali zelene trake s natpisom »Mađarska policija u nemačkoj službi«. Veče se lagano spuštalo. Bez odmora smo nastavili prema Zapadu. Prošli smo grad Mathauzen, zatim ubzrdo... Pojavili su se ogromni stražarski tornjevi. Na sve strane esesovske straže s krvožednim vučjacima. Reflektori su osvetljavali put. Koračali smo pored beskrajnih žičanih ograda i gledali table s mrtvačkim glavama i upozorenjem: »Pažnja! Opasnost po život«. Na kraju smo stigli do jedne velike kapije, gde su nas postrojili po petoricu u redu. Naređeno nam je da jedan drugog uhvatimo pod ruku. Prispeli smo u središte pakla: u mauthauzenski logor smrti... Grupa od 10.000 ljudi formirana u Gracu spala je na 4.000 duša, ali mukama nije bio kraj. Iza velikih ulaznih vrata vrebale su nas nove, još stravičnije patnje.«

Preveo Dušan Jelić

László FISCHER

S u m m a r y

EISENERZ

DEATH MARCH ACROSS THE JULIAN ALPS

(Published in the "Magyar Szó" on May 25, 1952)

After the break-through of the Red Army the Hungarian fascists have handed over to the SS a group of about 10.000 Jews on forced labour and the SS has made arrangement to send them to Mauthausen. The painstaking tiresom march started at Graz to be continued along the River Mura valley through Bruck, Leoben, Eisenerz, Hieflau, Steyr and Enns. After several weeks only 4.000 reached Mauthausen. Hunger and diseases caused the death of all the others.